

Op en om het Nieuwland

Een laat-middeleeuwse planmatige verkaveling in Haarlem-West

A. F. J. Niemeijer

Reconstructie van een middeleeuwse stadsplattegrond

Minutieuze bestudering van middeleeuws bronnenmateriaal kan soms tot verrassende resultaten leiden bij de reconstructie van stedelijke structuren en ontwikkelingsprocessen. De oudste kaarten – met name die van Jacob van Deventer uit het midden van de 16e eeuw – vormen nogal eens het uitgangspunt van dergelijke reconstructies. Ook optekeningen van geestelijke gestichten, pachtvereenkomsten, lijfrentebrieven en andere archivalia kunnen echter schatten aan informatie hierover bevatten. Belendingen, erfscheidingen, grondgebruik en verdere topografische of sociaal-economische bijzonderheden liggen klaar om de historisch geograaf of de lokale historicus vooruit te helpen waar kaartanalyse hem in de steek laat.

Voor Delft werd dergelijk onderzoek gedaan door J. J. Raue en ook J. C. Visser begeeft zich in zijn studie over Schoonhoven op dit pad. Beiden reconstrueerden delen van de middeleeuwse stadsplattegronden na nauwkeurige metingen in het veld of van kadastrale kaarten en confrontatie van deze cijfers met resultaten van niet-kartografisch bronnenonderzoek.

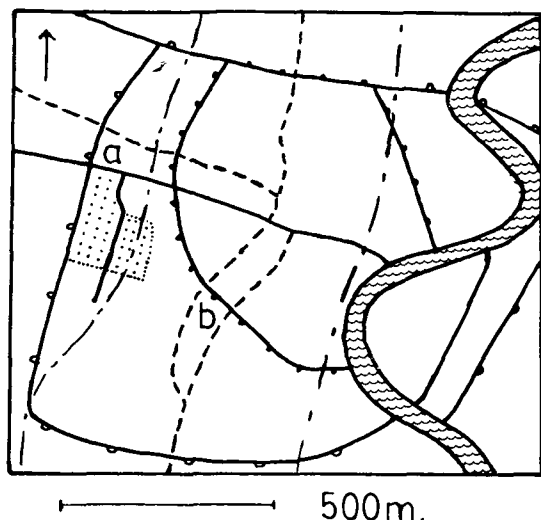
Een dergelijke aanpak bracht ook voor Haarlem enige klaarheid in de tot dusverre duistere ontwikkelingsgang van een aanvankelijk buitenstedelijk gebied aan de westzijde van de stad, eertijds het Nieuwland genoemd. Dit stadsdeel werd tot ver in de 18e eeuw beheerst door textielnijverheid, maar beleefde ook perioden van hevig verval en zelfs van kaalslag. Haar geschiedenis is er altijd bekaaid vanaf gekomen in de Haarlem-literatuur. M. Eisler beschouwde in 1914 de wijk nog als gesticht door drapeniers (wolwerkers), die zich hier op nieuw, onbebouwd terrein gevestigd zouden hebben. Hij meende dat het rechthoekige stratenpatroon het resultaat was van volledige ves-

tigingsvrijheid. Dit patroon werd in overeenstemming gebracht met het gebruiksdoel en leidde ertoe – nog steeds volgens Eisler – dat het organisch gegroeide en het planmatig aangelegde hier in elkaar grepen. De behoeften van het industriebedrijf hadden in dit gebied de overhand (Eisler, 1914, pp. 96-99). B. J. M. Speet (1979, p. 4) komt veel dichterbij de waarheid, wanneer hij schrijft dat tussen 1370 en 1390 de grond in het Nieuwland door een aantal adellijke families aan burgers in erfhuur werd gegeven. Een aantal van zijn opvattingen moet echter nog eens nader worden beschouwd en deze bijdrage wil daartoe een aanzet vormen.

Het doel van dit artikel is dan ook tweeledig. Enerzijds wordt beoogd (opnieuw) te tonen wat de mogelijkheden zijn voor de reconstructie van stedelijke structuren en ontwikkelingen in de periode vóór Van Deventer op basis van bronnenonderzoek. Anderzijds wordt gepoogd inzicht te verschaffen in de structuur en ontwikkeling van een in de 14e eeuw nog buitenstedelijk gebied te Haarlem, om daarmee een bijdrage te leveren aan de lokale geschiedschrijving.

Voorgeschiedenis van het Nieuwland

Haarlem werd sinds de verlening van het stadsrecht in 1245 in het zuiden en westen begrensd door een muur langs de binnenzijde van de Oude Gracht. De stad lag toen vrijwel geheel op droge strandwalbodern. Vanaf 1297 verschijnen met enige regelmaat berichten waaruit kan blijken dat ook buiten deze versterking bebouwing was opgetrokken. In dit jaar namelijk wordt bepaald dat degenen die buiten de muren wonen in het poorterrecht begrepen zullen zijn. Onder andere worden genoemd diegenen die wonen te *Ruttesevoert ende in den Hout, buter grafte*. We moeten deze plaatsen zoeken respectievelijk aan de westzijde van de oudste omwalling nabij de huidige Zijlweg en aan de zuidzijde (Van den Bergh, 1866-73, dl.

Figuur 1. Haarlem rond 1420.

- Oudste ommuring (ca 1300)
- Latere ommuring
- Waterloop
- Hoofdweg
- Strandwalbegrenzing
- Grondbezit Florens van der Boechorst
- a te Ritsevoort uut
- b te Houtewaart uut

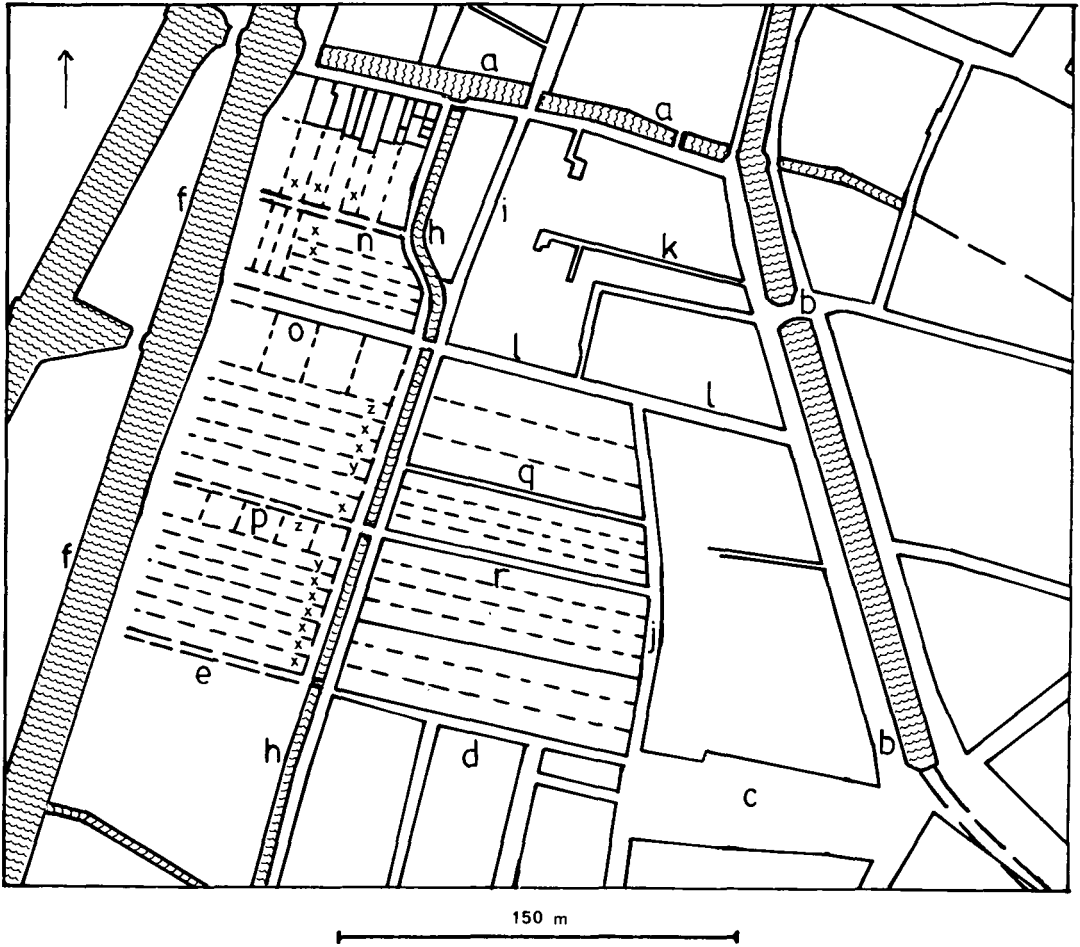
II, p. 449, no. 991) (Figuur 1). In 1351 verleent graaf Willem V Haarlem de vrijheid buiten de poort te Ritsevoort en bij de Hout, maar hij verklaart er onvoorwaardelijk bij dat hier niemand mag bouwen: *voirt so gheven wi hem die vrijheijt te Ritsevoirt uut alsoe verre als si van ouds hebben ghehad ende des ghelijcs te Houtewaert uut ende (...) dat te Houtte waert uut van den poirten voirschr. grafte tote an den Voirbroec niemant husen en zal*¹. Het land dat zich ten westen van de Oude Gracht uitstrekt wordt hier gedeeltelijk de Voorbroek genoemd. Dit gebied vormt de overgang van de strandwal naar het veen dat zich ten westen van de stad bevindt in een strandvlakte. De weg door dit veengebied werd toen ter tijd Ritsevoert (Rietvorde) genoemd, vervolgens Tetroderweg en tenslotte Zijlweg. In 1355 blijken de Haarlemmers in dit veen een nieuwe gracht

gegraven te hebben die voorlopig de grens zal vormen van de vrijheid: *ende gheven (...) alsodanighe vrijhede als zy nu ter tyd vergraven ende bevest hebben mit haren poorten (...) ende ghene vrijhede en sullen zy heben buten den utersten cant van heure graften*².

We mogen wel aannemen dat deze gracht, die we verder de Burgwal zullen noemen naar de gewoonte van die tijd, de grens markeerde zoals die in het stuk van 1351 werd bedoeld. Vanaf 1355 zal het vier jaar oude bouwverbod in dit gebied wel zijn opgeheven, maar duidelijke aanwijzingen hiervan zijn (nog) niet voorhanden.

In de nu bij de stad getrokken gronden lagen onder andere bezittingen van Machtelde van Outshoerne en van twee dochters van Willem Baertenzoon, namelijk de jonkvrouwen Lysbet en Aerlant³. In 1383 kwamen al deze goederen in handen van Florens van der Boechorst, die daarmee zeggenschap kreeg over een stuk land, dat op de huidige kaart ongeveer wordt omgrensd door de Barrevoetestraat, Keizerstraat, Wilhelminastraat, Zijlvest, Raaks, een verdwenen stuk Voldersgracht ten westen van de Jacobstraat(?), de Zuiderstraat en de Gasthuisstraat⁴. Een aantal van deze namen duikt al op rond 1400, zij het niet als grens van het betrokken bezit (zie Figuur 2).

Tot ca. 1375 moet dit land nog een overwegend agrarische functie hebben gehad, zoals blijkt uit de bronnen. Het droge deel op de strandwal wordt dan "zadelant" genoemd en meer naar het westen, waar de venen beginnen, gaat dit over in "weydelant". Grondbezitters wilden natuurlijk zoveel mogelijk profijt trekken van hun goederen: verpachting van de grond was daartoe een geschikt middel. Bezittingen dicht onder de wallen van een stad boden, als de graaf hiervoor toestemming had gegeven, echter tevens de mogelijkheid voor woningbouw. Dat is dan ook wat we in het bestudeerde gebied zien gebeuren: vanaf 1375 wordt het verkaveld tot woon- en werkstraten. Nadat dan een groot deel van de grond is bebouwd, komt die in het bezit van Willem van Schoten.

Figuur 2. Veronderstelde topografische toestand op het Nieuwland aan het eind van de 14e eeuw. Tussen haakjes de vroegere namen.

- a (Haarlemse Beek) Raaks
- b Gedempte Oude Gracht
- c (Gasthuiskerkhof) Botermarkt
- d Barrevoetestraat
- e (Willem van Hilsbroeksiaan) Keizerstraat
- f (Burgwal) Wilhelminastraat, Zijvest
- g (Schoenmakerssloot, Sloot om het Geestland) Gedempte Volders gracht
- i (Sint) Jacob(s)straat
- j (straat achter het Oude Gasthuis) Gasthuisstraat

- k (Potterssteeg?) Nieuwlandje
- l (Soyerstraat) Zuiderstraat
- n (Steghe)
- o (straat op het Weiland)
- p (steeg van Florens van der Boechorst)
- q (steeg?)
- r (Pieter Hughen zoon steeg) Doelenplein

Onderbroken lijnen zijn beredeneerde perceelsscheidingen, ononderbroken lijnen zijn kavelgrenzen voorkomend op de oudste kadastrale kaart.

Bedrijvigheid is aangeduid met de volgende letters:
 x schoenmakers en andere leerwerkers
 y vleeshouwers
 z kleermakers

Die blijkt er bij zijn dood in 1414 een erfrente ten gunste van het Elisabeths Gasthuis op te hebben gevestigd om jaarlijks een mis aan zichzelf opgedragen te krijgen. Het is aan het gasthuis te danken dat de originele pachtvereenkomsten en huurregisters grotendeels bewaard zijn gebleven⁵.

Verkaveling en bebouwing van het Nieuwland

Direct ten zuiden van de Raaks en uitkomend op de Gedempte Oude Gracht vinden we momenteel een steegje dat de naam draagt "Nieuwlandje". Deze naam dateert al uit de laatste decennia van de 14e eeuw en bleef sedertdien verbonden aan een allengs "krimpend" gebied ten westen van de Oude Gracht. Aanvankelijk bedoelde men met het Nieuwland het nieuw-verkavelde en bij de stadsuitbreiding binnen de versterking getrokken land tussen de Oude Gracht en de (nieuwe) stadsgracht, die ongeveer daar liep waar nu de Wilhelmijnstraat en de Zijlvest liggen. Met de verdichting van de bebouwing en van het straten-net verengde het begrip Nieuwland tot het onaanzienlijke steegje, waarvan we de oorsprong nu nauwelijks meer kennen (zie Figuur 2).

Het eerste complex op het Nieuwland

Een aantal charters uit het jaar 1375 verschaft duidelijkheid over huurovereenkomsten met betrekking tot land gelegen tussen de Gasthuisstraat en de Voldersgracht. Dit gebied duiden we aan als het eerste complex op het Nieuwland. De charters zijn niet allemaal bewaard gebleven, maar dankzij de vermelding van de namen van huurders van belendende percelen en van stegen, is het mogelijk een duidelijk overzicht te krijgen van de erfindeling in dit gebied. Een voorbeeld van een beschrijving in zo'n charter is het volgende citaat: *een vierdel van eene hofstede onderdeel die gheleghen is after dat oude gasthuus op dat zadelant dat men hiet den Broec also groet*

*ende cleine alst daer nu bepaelt is twischen Simon van Waterlant ende Claes Jens zoen streckende van Gheyrhaerts thuin afterwaerts ant Niewelant om een vierdel van achte ende viertich scellinghen Hollants payment sjaers*⁶. Hieruit blijkt onder meer dat sommige oorspronkelijke percelen toen al gesplitst waren, maar bij andere was juist sprake van samenvoeging.

Kaartanalyse, interpretatie van de bronnen en metingen leren dat in het betrokken gebied oorspronkelijk minstens 13 hofsteden waren gelegen en dat er bovendien tenminste 2 stegen werden aangelegd om een verbinding te verkrijgen tussen de Gasthuisstraat en de (latere?) Voldersgracht. Eén van de stegen werd genoemd naar Pieter Hughen zoen. Dankzij de vermelding van de huren van de verschillende hofsteden blijkt het mogelijk een perceelsgewijze indeling te reconstrueren, waarvan de plattegrond goed past in de kadastrale minuut van Haarlem uit ca. 1834. Deze kaart vormt ook de basis van figuur 2.

De percelen van ongelijke lengte en breedte werden op basis van een oppervlaktetarief verhuurd. Door de verhouding te bepalen tussen totale oppervlakte van het terrein en afzonderlijke erven en deze cijfers te relateren aan de verhouding tussen de totale huuropbrengst en de afzonderlijke huren is de mate van betrouwbaarheid van de gegevens te bepalen. Door toevoeging van een hofstede aan de zuidzijde van het complex ontstaat een verbluffende overeenkomst tussen de bovengenoemde verhoudingen, soms tot op twee decimalen nauwkeurig. Aangenomen mag dan ook worden dat niet 13 maar 14 hofsteden, al dan niet gedeeld, waren gesitueerd langs de westzijde van de Gasthuisstraat tussen de Zuiderstraat en de Barrevoetstraat. Terzijde kan worden opgemerkt dat de huurprijs per vierkante roede (14,19 m²) exact 7 penningen per jaar moet hebben bedragen indien de veronderstelde totale oppervlakte inderdaad de juiste is⁷. Ook dit ronde aantal is mijns inziens een goede aanwijzing dat de berekening correct is.

Het tweede complex hofsteden

Op het land van Florens van der Boechorst vinden we een tweede complex tussen de Voldersgracht en de Burgwal. De Voldersgracht is waarschijnlijk gegraven als achter eind van de erven langs de Gasthuisstraat en werd aanvankelijk dan ook genoemd “sloot om het Geestland”⁸. Ook werd hij aangeduid als “Schoenmakerssloot”. In ieder geval mag deze gracht niet worden verward met de Burgwal. Dit blijkt duidelijk uit een charter van 1388, dat tevens als voorbeeld kan dienen voor de wijze waarop de erven in dit stadsdeel zijn beschreven: *dat si tot erfhuere hebben ghehuert weder Florens van der Boechorst alsodanighe hofsteden als hier na beschreven staen die ghelegghen zyn opt weidelant in den Broeke voer an die strate op den Beke (...) in den eersten Pieter Dirc Weerts soen een hofstede die ghelegghen is twisken der strate die bliven sel anderhalve roede briet die leit lanx des Scoemakers sloot an die een zide Soyer Symons zoen westwaert daer an (...) Florens Willaem Boeyen soen een hofstede daeraen an den Borchwal (...) streckende dese zeven hofsteden voorgheenoemt afterwaert an die steghe die sie selve daer hebben laten legghen bi hoers selfs erve⁹.*

Combinatie van een aantal van dergelijke stukken leidde ertoe dat zo'n 35 hofsteden kunnen worden geplaatst in de strook land tussen de huidige Raaks (de “Beke”), de Gedempte Voldersgracht, de Keizerstraat en de Wilhelminastraat. Enkele huurders bezaten daar meerdere hofsteden; van een paar erven kon geen huurder worden achterhaald. Ook in dit gebied blijken enkele stegen (tenminste drie) een oost-west-verbinding te hebben gevormd. We kennen er zelfs twee bij naam: de “straat op het Weiland” en de “steeg van Florens van der Boechorst”¹⁰. Het planmatige karakter van de inrichting van dit gebied komt in de bronnen duidelijk tot uiting in de beschrijving van de percelering, alsmede in de verwijzing naar de handelingen die er plaatsvonden. Daarnaast duidt ook het resultaat op een planmatige aanpak: de erven liggen parallel aan elkaar en haaks op de grachten; behalve in de

stegen, waar ze van oost naar west zijn gerangschikt. Tenslotte valt uit het kaarsrechte verloop van Burgwal en Voldersgracht af te leiden dat het werk doordacht werd aangepakt en niet het resultaat was van een “organische” ontwikkeling.

Van de oorspronkelijke verkaveling van dit gebied is echter op de oudste kadastrale kaart bijna niets meer te zien: het gebied heeft tot tweemaal toe te lijden gehad van kaalslag. De eerste keer gebeurde dat rond 1600 toen een herinrichting plaatsvond ten behoeve van de huisvesting van Zuidnederlandse immigranten. Twee eeuwen later werden opnieuw vele huizen afgebroken omdat de buurt was verval len. Bij de eerste sloop werd het stratenpatroon grotendeels intact gelaten, de tweede had ingrijpendere gevolgen. De vergelijking van de gesommeerde oppervlakten met de bijbehorende huurbedragen geeft echter ook hier voldoende houvast voor de aanname dat het in figuur 2 gereconstrueerde verkavelingspatroon grote gelijkenis vertoont met de situatie kort voor het jaar 1400.

De kaart van Thomas Thomaszoon uit 1578, waarvan in figuur 3 een detail, geeft nadere informatie. Te zien zijn onder meer enkele van de stegen en de gesloten bebouwing langs de Voldersgracht met hun perceelsscheidingen. Van belang zijn voorts de oost-west verlopende erfbegrenzingsen die hier en daar zichtbaar zijn in het complex tussen de Gasthuisstraat en de Voldersgracht (bij “14”). Een raadsel vormt vooralsnog de knik in de Voldersgracht nabij de Raaks. Mogelijk houdt dit verband met de aanwezigheid van een sluis in de Raaks, maar het is ook denkbaar dat de gracht hier de grens volgde van Florens' onregelmatig gevormde landbezit¹¹. In ieder geval bestond de Jacobsstraat – het verlengde van de Voldersgracht – reeds in 1449, want in dat jaar werd een huis aan de Oude Gracht op het Nieuweland overgedragen met recht van gebruik van de steeg naar de Sint Jacobsstraat¹². De oorsprong van de naam van deze straat

Figuur 3. Detail van de kaart van Thomas Thomaszoon uit 1578, getekend na de stadsbrand van 1576 (Gemeentearchief Haarlem).

Van west naar oost zijn de Burgwal, de Voldersgracht en de Oude Gracht te onderscheiden. Duidelijk zichtbaar zijn enkele van de langgerekte percelen aan de westzijde van de Gasthuisstraat. Verder zijn enkele van de stegen en de aaneengesloten bebouwing aan de westzijde van de Voldersgracht te zien, hetgeen overeenstemt met de veronderstelde verkaveling.

blijft tot op heden onduidelijk (Allan, 1874-1888, dl. I, p.209, Kurtz, 1965, p.97). Het is niet aannemelijk dat de Voldersgracht ooit rechtuit gelopen heeft.

De realisering van het plan

Onduidelijk is wie of wat verantwoordelijk is geweest voor de uiteindelijke realisering van het plan. Waarschijnlijk was er een combinatie van actoren en factoren die tot een resultaat heeft geleid dat wij een planmatige verkaveling plegen te noemen. Omdat de overeenkomsten tussen Machtelde van Outshoerne en de beide jonkvrouwen enerzijds en pachters anderzijds hierover geen enkel aanknopingspunt bieden, laten we ze buiten beschouwing. De charters van Florens van Boechorst daarentegen bevatten opmerkingen met betrekking tot straatbreedten, zodat valt aan te nemen dat dit deel van het plan zijn oorsprong vindt bij Florens. Dit blijkt ook als één van de stegen wordt genoemd: *Florens van der Boechorst met zynne steghe die hy daer heeft laten legghen*¹³. De stad Haarlem is ongetwijfeld ontwerper van de Burgwal, maar wie de Voldersgracht liet graven is onzeker. Het gehele plan is in elk geval sterk beïnvloed door de fysisch-geografische toestand. De Voldersgracht loopt direct ten westen van de strandwal en wordt daarom ook “sloot om het Geestland” genoemd; de Burgwal volgt deze lijn op enige afstand. Of de ontwatering van het veen tussen deze beide grachten voor hun aanleg een oost-west verloop heeft gehad, deel uitmakend van het slotensysteem in het westelijker gelegen veengebied, is onzeker. Daarom kan ook niet met zekerheid gezegd worden dat de oost-west oriëntatie van de kavels hierin hun oorsprong vinden, maar plausibel is het wel. Mogelijke sporen ervan zijn voorgoed verdwenen bij het graven van de trekvaart naar Leiden (1656) en bij de aanleg van tuinen (1600-1900).

De functie van de wijk

Gevaarlijke, vervuilende, of veel ruimte eisende bedrijven waren in de middeleeuwse steden gewoonlijk gevestigd in de periferie. Soms betekende dat een ligging buiten de versterking.

De aanleg van voorsteden buiten de poorten werd uit praktische overwegingen soms gedoogd door stadsbestuur of landsheer. Veelvuldiger komen we in keuren en privileges bepalingen tegen die het bouwen buiten de muren aan banden leggen. Vooral argumenten van militaire aard – een vrij schootsveld – speelden daarbij een rol, maar ook economische motieven waren van belang. Het stadsbestuur en de gilden vreesden hun gezag buiten de muren nauwelijks te kunnen laten gelden, hetgeen tot oneerlijke concurrentie kon leiden (Czok, 1976, p.110-117, Keene, 1976, p.81, Jansma, 1974, p.35-44).

Een voorstedelijk, door een burgwal beschermd terrein als het Nieuwland te Haarlem was bij uitstek geschikt om plaats te bieden aan bedrijven die overlast veroorzaakten. Een deel van de te verwachten bedrijfstakken treffen we hier dan ook al in de 14e eeuw aan; enkele andere blijken hier in de vroege 15e eeuw een plek gevonden te hebben. Het zijn over het algemeen niet de hoogst aangeschreven bedrijven en beroepen die in deze omgeving worden uitgeoefend, hetgeen bijvoorbeeld blijkt uit de verplichting voor prostituées zich ten westen van de Voldersgracht te vestigen (Huizinga, 1911, p.85, no.156). Dat de leerindustrie, die onder andere watervervuiling veroorzaakte, in deze wijk was gesitueerd bleek al uit de naam “Schoenmakerssloot”. Rond 1390 worden zeker 10 schoenmakers en andere leerwerkers genoemd op het land van Florens van der Boechorst. Verder komen vleeshouwers (stankoverlast) en snijders of kleermakers voor. Tevens moeten andere takken van de textielnijverheid, zoals de lakenbereiding die eveneens watervervuiling met zich bracht, op het Nieuwland gevestigd zijn geweest. Dat blijkt uit keuren van circa 1390¹⁴.

Over de eerste tientallen jaren van de 15e eeuw zijn we beter geïnformeerd. Als de Schoenmakerssloot in 1407 Voldersgracht wordt genoemd, duidt dit op de aanwezigheid van een vollerij, een onderdeel van de lakennij-

verheid. Vollerij, weverij en ververij vormden voor langere tijd de belangrijkste takken van bedrijf in dit stadskwartier. Ook de veel ruimte vergende lakenramen waren hier een tijdlang gevestigd¹⁵. Verder bevonden er zich diverse smeden, kuipers en koperslagers, die hier hun bedrijf uitoefenden in verband met brandgevaar¹⁶. Om dezelfde reden treffen we op het Nieuwland pottenbakkerij aan, getuige het bestaan van een Potterssteeg in 1460¹⁷. De context leert overigens dat dit dezelfde steeg is die werd genoemd in 1449, lopende van de Oude Gracht naar de Sint Jacobsstraat. Het is niet uitgesloten dat dit de steeg is die nu nog het Nieuwlandje wordt genoemd.

Het agrarisch bedrijf, ook ruimtebehoefstig, bleef gedurende twee eeuwen herkenbaar in de vorm van boomgaarden en warmoesland. Verder zullen velen enig vee hebben bezeten¹⁸. Dat de huizen op het Nieuwland hofsteden worden genoemd hoeft echter niet te betekenen dat ze ook werkelijk als boerderijtjes werden beschouwd.

Conclusie

Aan de westzijde van de stad Haarlem, op de overgang tussen strandwal en veen, werd rond 1380 een nieuwe woon- en werkwijk aangelegd volgens een duidelijk planmatig schema. Vastgesteld kon worden dat de nieuwe hofsteden nauwkeurig werden uitgemeten, lijnrechte stegen en grachten gerealiseerd en dat de onderverdeling van de erven in handen rustte van de landeigenaar. De perifere ligging van de wijk leidde tot een bestemming als nijverheidskwartier. Het waren vooral gevaarlijke, vuile en ruimtevergende bedrijven als de smederij, de vollerij en de lakenramen die er hun plek vonden. De wijk stond daarom laag in aanzien en zo kon het gebeuren dat er tot tweemaal toe kaalslag werd uitgevoerd. Op de kadastrale kaarten uit het begin van de 19e eeuw vinden we daarom nog maar weinig terug van de oorspronkelijke aanleg.

Eén van de twee doelen van dit artikel lijkt hiermee bereikt: het levert een bijdrage aan de kennis over structuur en ontwikkeling van een in de late 14e eeuw nog voorstedelijk deel van Haarlem-West. Voor wat betreft het eerstgenoemde doel, het tonen van de mogelijkheden voor reconstructie van stedelijke ontwikkelingen in de middeleeuwen, nog de volgende opmerkingen. Het blijkt dat puzzelen behalve een tijddodende bezigheid, ook een verslaving kan zijn die vervlogen tijden tot leven brengt. Te hopen valt dat anderen elders bronnen zullen aantreffen die vergelijkbare of nog meer complete resultaten opleveren. Dat dit soort reconstructies mogelijk en lonend zijn, hopen we met dit artikel duidelijk gemaakt te hebben.

Noten

1. Algemeen Rijksarchief, Archief Graven van Holland (ARA-GvH), no. 257, fol. 3
2. ARA-GvH, no. 257, fol. 16
3. Gemeentearchief Haarlem, Elisabeths Gasthuis (GAH-EG), 157-15, Lade z 2126-2130
4. Gemeentearchief Haarlem (GAH), Lade z 2132
5. GAH-EG 67-1 fol. 28v, 29
6. GAH, Lade z 2126
7. Bij mijn analyse kreeg de maat van deze toegevoegde hofstede een op die plaats te verwachten waarde, gebaseerd op de overige gegevens.
8. GAH, Lade z 2134
9. In 1429: Scoemakersgracht, GAH, Kleine lade 5.5.5.; citaat uit GAH, Lade z 2136a
10. GAH, Lade z 2134, 2135
11. GAH, Thesauriers rekening no. 112 (1533), fol. 4v
12. Gemeentearchief Leiden (GAL), inv.nr. 1656
13. Zie noot 10
14. Hierin vinden we de verplichting voor textielarbeiders die zich willen verhuren te verzamelen op het Gasthuiskerkhof, bij de huidige Botermarkt, het begin van het Nieuwland. (Huizinga, 1911, p.99 e.v., p.102 no. 28)
15. GAH-EG 67-2 fol. 12 (1432)
16. GAH-EG 68-57, 67-1 fol. 17v, fol. 19
17. GAL, inv.nr. 1657
18. GAH-EG 67-2 fol. 12v, 67-4 fol. 27, 67-5 fol. 68v

Literatuur

- ALLAN, F. (1874-1888). Geschiedenis en beschrijving van Haarlem van de vroegste tijden tot op onze dagen. 4 delen. Haarlem, H. Coebergh. Heruitgave 1973.
- BERGH, L. Ph.C. van den (1866-1873). Oorkondenboek van Holland en Zeeland. 2 delen en supplement. (Bewerkt door J. de Fremery, 1901). 's-Gravenhage.
- CSOK, K. (1976). Zur sozialökonomischen Struktur und politischen Rolle der Vorstädte in Sachsen und Thüringen im Zeitalter der deutschen frühbürgerlichen Revolution. In: E. Papke (ed.): Stadtgemeinde und Stadtbürgertum im Feodalismus. Protokoll der 1. Tagung der Fachkommission Stadtgeschichte vom 20. und 21. November 1974 in Magdeburg. Magdeburg, Historiker-Gesellschaft der Deutschen Demokratischen Republik, pp. 104-120.
- EISLER, M. (1914). Die Geschichte eines holländischen Stadtbildes (Kultur und Kunst). Den Haag.
- HUIZINGA, J. (1911). Rechtsbronnen der Stad Haarlem. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.
- JANSMA, T.S. (1974). Het economisch overwicht van de laat-middeleeuwse stad t.a.v. haar agrarisch omland, in het bijzonder toegelicht met de verhouding tussen Leiden en Rijnland. In: T.S. Jansma, Tekst en uitleg. Historische opstellen aangeboden aan de schrijver bij zijn aftreden als hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Den Haag, Martinus Nijhoff, pp. 35-53.
- KEENE, D.J., (1976). Suburban Growth. In: M.W. Barley: The plans and topography of medieval towns in England and Wales. The Council for British Archaeology, Research Report no. 14, pp. 71-82.
- KURTZ, G.H., (1965). De straat waarin wij in Haarlem wonen. Geschiedenis van de Haarlemse straatnamen. Haarlem, de erven F. Bohn N.V.
- REGTEREN ALTENA, H.H. van en B.M.J. SPEET (1982). Middeleeuws Haarlem: een archeologische en stadsvergelijkende verkenning. In: Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, jrg. 81, 1982, pp. 14-42.
- SPEET, B.M.J. (1979). Historische stedenatlas van Nederland. Afl. 1, Haarlem. Delft, TH Delft.